

Tarihi On Gözlü Köprü ve Yakın Çevresinin Kıyısız Peyzaj Değeri Açısından Araştırılması

Nilgün GÜNEROĞLU^{1*} Gülcay ERCAN OĞUZTÜRK²

¹ Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 61080, TRABZON

² Dicle Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Park ve Bahçe Bitkileri Bölümü, DİYARBAKIR

Öz

Kara ve su ekosistemlerinin kesişim yeri olan kıyıları sahip oldukları doğal ve kültürel kaynaklarla peyzaj değeri yüksek alanlardır. Yoğun kullanımlara maruz kalan kıyılarda, koruma ve kullanma dengesinin sağlanması sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Nehir kıyıları hem ekolojik hem de kültürel açıdan oldukça önemli peyzaj alanlarıdır. Medeniyetlerin kurulduğu alanlar olan nehir kıyılarında yapısal öğeler oldukça fazladır. Dicle nehri üzerinde bulunan tarihi On Gözlü Köprü, Diyarbakır kenti için önemli bir kimlik öğesidir. Bu çalışmada On Gözlü Köprü ve yakın kıyı çevresinde bulunan mekanların peyzaj değerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik, alan kullanıcılarından 150 katılımcıyla anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılım derecesi 5 olan Likert tutum skalası kullanılarak 8 ana başlık altında 33 parametre değerlendirilmiştir. Elde edilen sayısal verilerle, parametreler arasındaki korelasyon belirlenmiş ve ön plana çıkan değişkenleri belirlemek amacı ile faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak On Gözlü Köprü ve yakın kıyı çevresinin tarihi ve kültürel değeri ile ön plana çıktığı, kent karakteri ve kültürünü yansıttığı belirlenmiştir. İleride yapılacak peyzaj çalışmalarında donatı kalitesinin artırılması ve etkinlik alanlarının çeşitlenmesi ile konfor ve rekreatif değerlerin artacağı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj değeri, nehir kıyısı, On Gözlü Köprü, Diyarbakır

Investigation of the Historical On Gözlü Bridge and Its Neighborhood in terms of Coastal Landscape Value

Abstract

Coastal areas are ecotones where land and water ecosystems meet. These unique regions can be described with rich natural and cultural assets, which are indicators of high landscape value. It is important for sustainability to ensure the protection and usage balance on the riversides that are exposed to intensive use. River banks are both ecologically and culturally very important landscape areas. Structural elements are quite abundant on the river banks, which are the areas where ancient civilizations were established. The historical On Gözlü Bridge, located on the Dicle River, is an important identity element for the city of Diyarbakır. In this study, it is aimed to determine the landscape value of the On Gözlü Bridge and the places around its close vicinity. For this purpose, a survey study was conducted with 150 participants from the area visitors. 33 parameters were evaluated under 8 main headings by using the 5 degree Likert attitude scale. The correlation between the obtained quantitative survey data and the parameters was determined. In addition, factor analysis was carried out in order to determine the most effective variables among the parameters. It is concluded that, the study area comes in to prominence with its unique historical and cultural value that reflects the city character and culture. It is recommended that future landscape efforts in the area should focus on improving quality of structural landscape elements and diversify activity types in order to enhance overall landscape value and comfort of the region.

Keywords: Landscape value, riverside, On Gözlü Bridge, Diyarbakır

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author):

Nilgün GÜNEROĞLU (Doç. Dr.); Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi,
Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 61080, Trabzon-Türkiye. Tel: +90 (462) 377 3587, E-mail:
navhan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0825-0405

Geliş (Received) : 20.05.2021
Kabul (Accepted) : 04.11.2021
Basım (Published) : 15.12.2021

1. Giriş

Dünya üzerindeki kara parçaları ile suyun kesişim yeri olan kıyılar sahip oldukları doğal kaynaklarla en çok korunması gereken alanlardır (Güleç vd., 2007). Kıyılar, deniz ve karanın birleştiği alanların yanı sıra kıta içlerindeki nehir ve göllerin karayla birleştiği alanlarla birlikte dünya üzerinde oldukça büyük bir alan kaplamaktadır. Kıyıların yaşam alanı olarak tercih edilmesi nüfus yoğunluğu fazla olan kentlerin kıyılarda oluşmasını sağlamıştır (Gültürk ve Şişman, 2015). Dünya geneline baktığımızda en kalabalık kentlerinin çoğunun deniz ve nehir ağzlarında, birçoğunun da büyük akarsular üzerinde bulunduğu görülmektedir. Kıyıları sahip olduğu kaynaklar ve sundukları olanaklar açısından değerlendirdiğimizde flora ve fauna için önemli habitatları oluştururlar (Kahveci vd., 2018). Kıyı şeridini taşkınlardan korudukları gibi, erozyon kontrolünde de önemli işlevler üstlenirler. Mikro iklimler oluşturarak özellikle kentlerde ısı adası etkisini azaltırlar. Bunların yanı sıra tarım, madencilik, balıkçılık, ulaşım, sulama ve enerji üretimi için olanak sunarlar. Bütün bunların yanı sıra buldukları alanlara estetik açıdan değer katarak yaşam kalitesini arttırmışlardır (Güneroğlu, 2017a). Kıyılar sahip oldukları tüm bu estetik, işlevsel ve ekolojik birçok özelliğinden dolayı geçmişten günümüze kadar birçok medeniyet için yaşam alanı olarak tercih edilmişlerdir. Dünya üzerindeki ilk yerleşim alanı olarak tercih edilen alanlara baktığımızda göl ve nehir kıyıları oldukça dikkat çekmektedir (Aşur, 2017).

Nehirler kıta içi yüzey suları içerisinde bulunmaktadır. Belirli bir kaynağı olan ve eğim yönünde hareket eden nehirler ana ve yan kollardan oluşur. Özellikle su ve besin kaynağı olarak kullanılmalarının yanı sıra enerji elde etme ve turizm amaçları ile değerlendirilirler (Önen, 2007). Yerleşik hayata geçmenin en önemli nedenlerinden biri insanoğlunun içme suyuna kolay ulaşabilmesi ve kendi besinini üretme isteği olmuştur. Ayrıca insanlar yaşamlarını sürdürebilmeleri için barınma ve savunma gibi nedenlerle su kıyılarına tercih etmiştir. Sahip oldukları zengin bitki örtüsü, hayvan türleri, iklimsel özellikleri, verimli toprakları ve jeolojik yapı özellikleri kıyıların yerleşim alanı olarak seçilmesindeki en önemli faktörlerdir. Bu nedenlerle geçmişte ilk medeniyetlerin kurulduğu alanlar su kaynakları etrafındaki verimli arazilerdir. Nil, Fırat ve Dicle nehirlerinin çevreleri ilk yerleşimlerin kurulduğu kıyılardır ve bu nedenle oldukça önemlidirler. Başlangıçta temel ihtiyaçlarla kentlerin kıyılara yakın kurulma isteği zaman içinde prestij olarak kabul edilen bir anlayış kazanmıştır. Roma, Londra ve Fransa gibi eski kentler bu prestijli anlayış ve nehirlerin verdiği dinamik potansiyellerin kullanımıyla şekillenmiştir. İlerleyen süreçlerde ise kıyılar kentsel açık alan düzenlemelerinde en tercih edilen alanlar olarak değerlendirilmiştir. Nehir kıyılarına kentlerin vazgeçilmez yaşam mekanları haline getirmiştir. Yüzyıllardır birçok medeniyet için yaşam alanı olan nehir kıyıları zaman içinde farklı medeniyetlerin etkileri ile tarihi ve kültürel açıdan zengin miras değerlerine sahip olmuşlardır. Kentlerin karakter kazanmasında önemli öğeler olan bu kıyılar kentlerin tarihleri, sosyo-kültürel yapıları ve ekonomileri ile birlikte şekillendiği ve zaman içinde bu faktörlerle şekil değiştirdiği alanlardır. Özellikle nehir kıyılarında karşılıklı iki kıyıyı birbirine bağlayan köprüler önemli kıyı yapıları arasında yer alır. İnsanların bir yerden bir yere ulaşımını engelleyen alanları geçmek amacıyla yapılan köprüler geçmişte askeri, sosyal ve ticari nedenlerle inşa edilmiş hem teknik hem estetik hem de işlevsel açıdan oldukça önemlidir (Halifoğlu vd., 2011). İnşa edildikleri dönemlerin izlerini taşıyan köprülerin yapımında doğal taş, kalker, volkanik kayalar, mermer ve ahşap malzemelerden yararlanılmıştır (Ceylan, 2011). Köprüler sahip oldukları tarihi değerler ile buldukları alanların değerini artırarak kültürel turizme katkı sağlayan yapılar olarak değerlendirilebilirler. Bu nedenlerle nehir kıyılarının hem turizme olan katkıları hem de buldukları kentlilerin rekreasyonel ihtiyaçlarına olanak sağlaması açısından önemi göz ardı edilemez.

Kıyıların yakınında bulunan su yüzeyleri buldukları alanlara estetik, ekolojik ve işlevsel açıdan katkı sağlarlar. Su ister hareketli ister durağan şekilde olsun peyzaj tasarımlarının vazgeçilmez öğesi olup insanların en tercih ettiği mekan elemanları arasında bulunur (Düzenli vd., 2019). Görsel, işitsel, dokunsal, sembolik ve işlevsel özellikleriyle farklı amaçlarla kullanılır. Mekanlara genişlik katarak açık ve aydınlık ortamlar yaratır. Durgun kullanımları ile sükunet, hareketli kullanımlar ile heyecan verici duygular oluşturur. Mekanlarda odak oluşturma, sınırlama, süreklilik sağlama, ayırma, yönlendirme gibi farklı işlevlerle kullanılabilir. Suyu yakın olmak suyu görmek her zaman insanları rahatlatmış ve dinlendirmiştir. Bu nedenlerle su ve su kıyıları yaşam ve rekreasyonel amaçlı olarak en çok tercih edilen alanlar olmuştur. İnsanlar yaşam alanı tercihlerinde ve tatilde suya yakın olmak için ekstra bedel ödemeyi tercih etmişlerdir (Jim ve Chen, 2009; White vd., 2010). Kullanıcıların mekanları okuyabilmesi ve aidiyet oluşturabilmesinde su, bitkiler, arazi yüzeyleri ve yaban hayatı oldukça etkilidir. Bu öğeler içerisinde su mekana anlam veren ve tanımlayan ana unsur olarak öne çıkabilir (Völker ve Kistemann, 2011). Su yüzeyi en iyi radyasyon soğurucu olmasından dolayı güneş radyasyonu su yüzeyine ulaşarak ısıyı uzaklaştırdıkça suyun buharlaşmasıyla oluşan buharlaşmalı soğutma suyun yakın çevresini soğutur. Böylece ekolojik olarak su yüzeyleri buldukları alanların nem miktarını artırarak hava sıcaklığını dengeler ve serinlik etkisi oluşturur (Coutts vd., 2013). Özellikle kentsel alanlarda şehir plancılar ve peyzaj mimarlarının su kütlesini kent sıcaklığını kontrol etmede kullandıkları görülmektedir (Yılmaz vd., 2012; Gupta vd., 2019). Kurak iklim bölgelerinde geniş su yüzeyleri havayı temizleme ve nemlendirme açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu nem etkisi ile bitki örtüsünün de gelişmesini sağlamaktadır (Muratoğlu, 2010). Bu nedenlerle suyun mekanlara

sağladığı ekolojik, işlevsel ve estetik kullanımları üzerine birçok çalışma yapılmaktadır. Garrett vd. (2019), Hong Kong da yapmış oldukları çalışmada su ortamlarının yaşlı yetişkinlerin sağlığı üzerindeki etkilerini araştırmış, su manzarasına sahip konutlarda oturanların sağlıklı olduğu ve bu alanları düzenli olarak ziyaret edenlerin daha iyi bir zihinsel yaşam sürdürdükleri belirlenmiştir. Chen vd. (2009) yaptıkları çalışmada 5000'den fazla ailenin bulunduğu bir sitede hava sıcaklığı, bağıl nem ve rüzgar hızı parametrelerini sabit noktalarda ölçerek sitenin termal ortamını iyileştirmek için bir yöntem araştırmışlardır. Çalışma sonucunda alandaki gölün kenarındaki ölçümlerin ortalama sıcaklığının gölden uzaktaki sıcaklığa göre 1.3°C daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Peyzaj birçok değişkenden meydana geldiği gibi peyzaj değeri de farklı algılarla şekillenir. Peyzaj değeri, insanın çevreyle olan ilişkisinden meydana geldiği düşünülen algısal nitelikler olarak tanımlanabilir (Brown ve Brabyn, 2012). Bu nitelikler canlı ve cansız çevrenin ölçülebilen özelliklerinin yanı sıra kişisel deneyimleri de içerir. Öyle ki, insanoğlu etkileşimde bulunduğu canlı ve cansız çevreyi çeşitli özelliklerine göre zihninde kodlayarak algılar. Sonuç olarak bu kodların her biri veya kombinasyonu çevrenin yani peyzajın algılanması anlamına gelir. Bu algılama süreci sonunda kullanıcı olarak insanın tercihini ortaya koyması ve bunun dolaylı ve öznel olarak çeşitli değişkenler üzerinden kişiye özel belirlenmesi metodolojisi algısal olarak "peyzaj değeri" kavramını şekillendirmiş olur. Böylelikle tekil kullanımlar veya algılar biraraya geldiğinde ilgili alan için kümülatif bir algısal değerden veya peyzaj değerinden bahsedilebilir. Şüphesiz bu veri veya değişkenler (ekolojik, ekonomik, görsel, sosyal ve rekreasyonel vb.) birçok yöntemle elde edilebilir. Bu yöntemler yarı yapılandırılmış anket, online haritalama, peyzaj metrikleri veya foto-jeokodlama teknikleri şeklinde olabilir. Burada gerek-yeter şart insanoğlunun çevre ile etkileşimini belirlemeye yönelik verilerin toplanmış olmasıdır. Bu parametre veya değerler en nihayetinde her bir alan için topluluğun ortalama algısal fikrini gösteren nicel verilere yani peyzaj değer yüküne dönüştürülebilir (Solecka, 2019). Literatürde ilgili çalışmalarda kullanıcılarla veya değerlendiricilerle çalışılan alanın ekolojik, ekonomik, estetik, rekreasyonel, turizm, eğitim, tarihi, kültürel, manevi ve terapi gibi indikatörleri incelenerek genel peyzaj değeri belirlenmiştir (Gomez-Sal vd., 2003; Brown, 2006; Acar vd., 2013; Güneroğlu ve Acar, 2016). Peyzaj değeri yüksek olan alanların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gereklidir. Doğal kaynak ve tarihi kültürel değerlerin korunması gelecek nesillerin bu kaynaklara sahip olması açısından oldukça önemlidir. Kaynak değerleri yüksek olan alanların rekreatif etkinlikler ve turizm amaçlı yoğun insan baskısı altında kaldığı düşünüldüğünde bu alanların koruma ve kullanma planlamalarına önem verilmektedir (Lindenmayer ve Fischer, 2006). Bu nedenle kıyıların kullanımı ve kaynaklarının zarar görmemesi adına peyzaj planlama çalışmalarının yapılması ve uygulanması kaçınılmazdır (Bogenç ve Bekci, 2020).

Su ve karanın birleşim yeri olan kıyıları ekolojik özellikleri, yaşam alanı olarak tercih edilmeleri, tarihi ve kültürel değerleri barındırmaları, insanların yaşam kalitesini arttırdığı ve psikolojik olarak pozitif etkiler yaratan alanlar olduğu için buldukları alanları değerli kıırlar. Tüm bu özelliklerinden dolayı kıyıları ister kent ister kırsal alanlarda olsun peyzaj değeri yüksek alanlardır. Bu bağlamda çalışmada Dicle nehri On Gözlu köprü ve yakın çevresinde tarihi yapıların ve nehir varlığının alana etkileri dikkate alınarak peyzaj değerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Metot

2.1. Çalışma Alanı

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin iç bölümünde yer alan Diyarbakır ilinin kuzeyinde Elazığ ve Bingöl, güneyinde Mardin, doğusunda Siirt ve Muş, batısında ise Şanlıurfa ve Adıyaman illeri bulunmaktadır. 15.354 km² yüzölçümüne sahip olan kentin nüfusu 1.783.431'dir (Kızıl ve Ertekin, 2003; URL-1). Yazlar sıcak ve kurak kışları ise soğuk olan kentte kara iklimi egemendir. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır ve ilkbaharda yağışlarla birlikte çiçeklenip yazın kurumaya başlarlar. Tarıma elverişli verimli toprakları Dicle nehri ve kolları ile sulanmaktadır. 9000 yıllık bir geçmişe sahip Anadolu'nun eski şehirlerinden biridir ve birçok medeniyetin izlerini taşımaktadır. Yüzyıllar boyunca önemli bir kent ve Anadolu'nun İran, Irak ve Suriye arasındaki köprü olmuştur. Türkler, Ermeniler, Kürtler, Yahudiler, Araplar ve Suriyeliler dahil olmak üzere farklı etnik gruplarla şekillenen kendine özgü bir kent karakterine sahiptir (Erdem ve Yıldırım, 2014). Her medeniyetten farklı bir iz taşıyan kent sahip olduğu bu miras değerleri ile bir açık hava müze olanaklarına sahiptir (Çatalbaş, 2012). Özellikle Dicle nehri kıyısında olması ve ticaret yolları üzerinde yer alması nedeni ile Diyarbakır ticaret ve kültür merkezi durumuna gelmiştir. İlk yerleşim yerlerinden biri olan, Mezopotamya sınırını oluşturan Dicle nehri, Türkiye'den doğar Suriye ile sınır oluşturarak Irak'tan geçip Basra Körfezi'ne dökülür. Havza büyüklüğü 57.600 km² olan Dicle nehri Fırat nehrinden daha kısa fakat daha fazla su taşımaktadır. Akış hızı olduğundan enerji üretimine uygundur. Havzanın yıllık ortalama hava sıcaklığı nehrin üst bölümünde 14.6°C iken nehrin alt bölümünde ise 21.8°C olarak değerlendirilmiştir. %82'si Ekim ve Nisan ayları arasında düşen toplam yağış miktarı ile yağış değerleri 294.1-

611.1 mm arasında değişmektedir (Varol vd., 2012). 1900 km uzunluğunda olan nehrin 523 km'lik bölümü Türkiye sınırları içerisinde, Diyarbakır, Hakkari, Şırnak, Bitlis, Batman ve Siirt illerini sınırlarında bulunur (Varol ve Şen, 2012; Oğraş, 2019).

Konumu, iklimsel özellikleri, tarihi ve kültürel değerleri ile araştırmada çalışma alanı olarak Diyarbakır Sur ilçesi Dicle nehri üzerinde bulunan On Gözlü köprü'nün yakın çevresi seçilmiştir (Şekil 1). Yusuf isimli bir mimar tarafından Mervaniler döneminde 1065 yılında yapılan köprü 172 m uzunluğunda on gözlü kemerli açıklıklara sahiptir (Halifeoğlu vd., 2011; Çatalbaş, 2012). On Gözlü köprü mimarisi ile kentin simgesi durumundadır (Halifeoğlu vd., 2009). Dicle nehri üzerinde olduğu için Dicle köprüsü olarak da bilinen köprü, kent merkezinin güneyinde, şehre yakın ve direk giriş sağlamaktadır (Şekil 2).

Şekil 1. Araştırma alanı

Şekil 2. Alan fotoğrafları

Köprü yakın çevresinde yeşil doku etkilidir ve daha çok *Salix* sp. türünün hakim olduğu görülmektedir. Ayrıca *Phragmites australis*, *Typha latifolia*, *Tamarix smyrnensis*, *Sophora* sp. gibi türlerin yanı sıra *Equisetum arvense*, *Conium aculatum*, *Epilobium* sp., *Bidens tripartita* ve *Lemna minor* gibi sulak alan bitkileri de yer almaktadır (Erdem ve Yıldırım, 2014). Köprüde 2007 yılında restorasyon çalışmaları yapılmış ve taşıt trafiğine kapatılmıştır. Köprü'nün su kıyılarındaki iki göz açıklığı toprakla doldurularak kapatılmış su geçişi önlenmiştir. Köprü kıyıları peyzaj çalışmaları ile yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle nehrin doğal güzellikleri, tarihi değerler ve geleneksel doku ortaya çıkarılarak kentliler ve yerli yabancı turistler için etkinlik alanları oluşturulmuştur. Proje sonrasında alan kıyılarına olan ilgi artmış özellikle köprü yakınındaki etkinlik alanları temiz hava alma, rahatlama, dinlenme ve eğlenme amaçları ile ilgi çekmeye başlamıştır (Koç ve Kejanlı, 2018).

2.1. Metot

On Gözlü köprü ve yakın kıyılarında yapılan çalışmalar sonrasında alan kullanımları ile peyzaj değeri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Alanın sahip olduğu ekolojik özellikler, tarihi dokular ve rekreasyonel olanaklarının peyzaj değeri kriterleri ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma bu amaçlar doğrultusunda 5 aşamada kurgulanmıştır.

Amaç ve alan sınırının belirlenmesi ilk aşamadır. Alan Dicle nehri ve yeşil doku ile sahip olduğu mikro iklim etkileri, suyun görsel ve işitsel özellikleri ayrıca tarihi değerleri bir arada bulundurmaktadır. Bu sebeplerden ötürü çalışma alanı olarak değerlendirilmiş ve ikinci aşamada konu ve alana ile ilgili literatür çalışmaları yapılmıştır. Üçüncü aşama anket tekniği ve anket soruları hazırlanması olurken, dördüncü aşama anketlerin uygulanması olarak kurgulanmıştır. Son aşama da ise istatistiksel değerlendirmeler yapılarak, parametreler arasındaki korelasyon belirlenmiş ve ön plana çıkan değişkenleri belirlemek amacı ile faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada iki bölümden oluşan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni hali, eğitim durumu, çalışma durumu, geliri) ikinci bölümde ise alanın peyzaj değerini belirlemeye yönelik parametreler sorgulanmıştır (Tablo 1). Bu parametreler seçilen her bir değer başlığı için ayrı ayrı irdelenerek literatürde peyzaj değeri ile ilgili yapılan çalışmalardan belirlenmiştir (Raymond, ve Brown, 2011; Rolsto ve Coufal, 1991; Güneroğlu ve Acar, 2016). Belirlenen her bir parametre katılımcıların algılayabileceği yargılara dönüştürülerek sorgulanmıştır. “Likert Tutum Skalası”nın kullanımıyla toplamda 8 ana peyzaj değeri başlıkları altında 33 parametre araştırılmıştır. ‘Kesinlikle katılmıyorum’, ‘Katılmıyorum’, ‘Fikrim yok’, ‘Katılıyorum’, ‘Kesinlikle katılıyorum’ ifadelerini temsil eden 5 dereceli bir değerlendirme kullanılarak katılımcıların yargılara katılım durumu belirlenmiştir. Anket çalışması araştırma alanında 150 alan kullanıcısıyla birebir olarak her bir anket çalışması 15-20 dakika süre içerisinde yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan parametreler

Değer	Parametreler	Değer	Parametreler
Estetik	Güzel	Ekolojik	Hava kalitesi iyi
	Etkili		Dicle nehri hava kalitesine etkili
	Özgün		Ağaçların hava kalitesini arttırması
	Hatırlanabilir		Rüzgar etkili
Konfor	Konforlu		Bitki çeşitliliği
	Temiz - Bakımlı		Ağaçların yoğunluğu
	Donatıları yeterli		Doğal bitki türlerinin varlığı
Rekreatif	Rekreatif	Tarihi ve Kültürel	Kent kimlik ögesi
	Ulaşılabilir		Tarihi ve kültürel özelliklere sahip
	Günün farklı saatlerinde kullanıma uygun		Tarihi ve kültürel özellikleri dikkat çekici
	Dört mevsim kullanıma uygun		Tarihi ve kültürel değerleri nedeni ile tercih
Ekonomik	İstihdam yaratma		Peyzaj proje çalışması ile tarihi değeri artar
	Ekonomik katkı sağlama		Peyzaj düzenlemesi tarihi dokuya uyumlu
Memnuniyet	Beğeni	Sosyal	Yaşam kalitesini arttırma
	Huzurlu - Dinlendirici		Sosyal iletişim fırsatları sağlama
	Peyzaj düzenlemesi yeterli		Tüm kent halkının kullanımına uygun
	Güvenli		

Anket çalışmaları ile elde edilen veriler sayısallaştırılarak peyzaj değerinin belirlenmesinde analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada oluşturulan sayısal veriler gerçekleştirilen istatistiksel analizlerde SPSS 11.5 programı kullanılmıştır. Normal dağılım analizi verilerin kendi aralarındaki tutarlı bir şekilde normal dağıldığını göstermek için yapılmıştır (Vural ve Yılmaz, 2018; Aytaş ve Uzun, 2015). Korelasyon analizi parametreler arasında ilişki incelenmiş ve parametrelerin birbirlerine etki durumları araştırılmıştır (Müderrişoğlu ve Eroğlu, 2006; Özhançacı ve Yılmaz, 2013). Parametreler ile araştırılan bir çalışmada parametrelerin gruplandırılmasını

sağlamak ve yeni değişken birlikteliklerinin oluşması için faktör analiz yapılmaktadır (Güneroğlu, 2017b; Güneroğlu ve Bekar, 2019). Bu çalışmada peyzaj değerini belirlemede en etken faktörler ortaya konulmuştur.

3. Bulgular

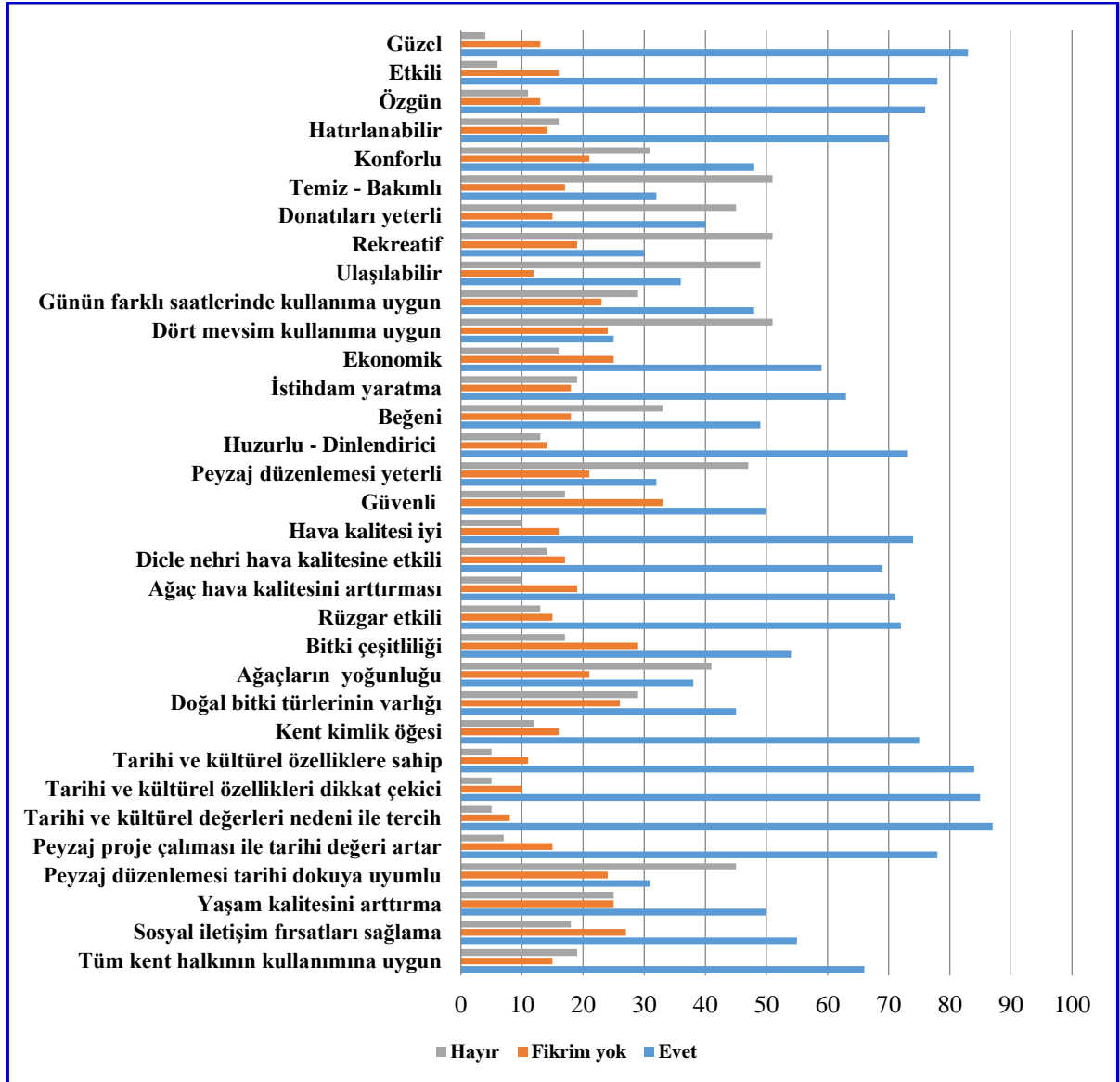
Araştırmada Diyarbakır Sur ilçesi On Gözlü köprü yakın çevresi incelenmiştir. Alanın kullanım durumu, kullanıcı tercihleri göz önünde bulundurularak peyzaj değeri araştırılmış ve kullanıcılar için uygun mekan olabilmek hedefleri yapılan anketler sonucunda değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. Araştırma kapsamında anket çalışmasına katılan kullanıcıların demografik özelliklerine ait (medeni hali, eğitim durumu, yaş, cinsiyet, çalışma durumu, gelir düzeyi) bulgular elde edilmiştir (Tablo 2). Katılımcıların 80'i bayan, 70'i baydır. Ayrıca katılımcıların 93'ü bekâr ve 57'si evlidir. Katılımcıların 40'ı memur, 75'i öğrenci, 109'u üniversite mezunu olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte anket çalışmasına katılanların 73'ü 20-25 yaşında iken 82'sinin aylık gelirinin olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Demografik özellikler

Katılımcı özellikleri	Sayı	%	Katılımcı özellikleri	Sayı	%
Medeni durum			Cinsiyet		
Evli	57	38	Bay	70	47
Bekar	93	62	Bayan	80	53
Toplam	150	100	Toplam	150	100
Eğitim			Yaş		
Tahsilsiz	-	-	15-20	30	20
İlkokul	2	1	20-25	73	48
Ortaokul	1	1	25-30	18	12
Lise	27	18	30-35	10	7
Üniversite	109	73	35-45	12	8
Lisansüstü	11	7	45 ve üzeri	7	5
Toplam	150	100		150	100
Aylık gelir			Meslek		
Yok			İşsiz	4	3
500-1000			Öğrenci	75	50
1000-2000			Memur	40	27
2000-3000			İşçi	13	8
3000 ve üstü			Diğer	18	12
Toplam			Toplam	150	100

Anket sonuçlarının yüzde dağılımı incelenirken ankette kullanılan sayısal değerlerden 3 seçeneği "Fikrim Yok" olarak, olumlu ifadeleri içeren 4 ve 5 seçenekleri "Evet", olumsuz ifadeleri içeren 1 ve 2 seçenekleri "Hayır" olarak değerlendirilmiştir (Şekil 3). Bu değerlendirme şekline göre alan estetik peyzaj değeri açısından %83 güzel, %78 etkili, %76 özgün ve %70 hatırlanabilir olarak değerlendirilmiştir. Konfor değerine bakıldığında alan, %48 oranında konforlu bulunurken, %51 oranında bakımsız ve %45 oranında donatılarının yetersiz olduğu belirlenmiştir. Rekreatif peyzaj değerinin belirlenmesi için kullanılan parametrelere bakıldığında alanın %51 oranında rekreatif açıdan yetersiz olduğu, %36 oranında alan ulaşımının yeterli olmadığı, günün farklı saatlerinde kullanım açısından %48 oranında uygun olmasına rağmen %51 oranında dört mevsim kullanıma uygun olmadığı tespit edilmiştir. Alan ekonomik değer açısından %59 oranında kente ekonomik katkı sağlarken, %63 oranında istihdam yaratmaktadır. Memnuniyet değeri açısından değerlendirildiğinde kullanıcılar alanı %50 güvenli, %73 huzurlu-dinlendirici ve %49 beğenmesine rağmen %47'lik bir oranda peyzaj düzenlemesinin yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Ekolojik peyzaj değeri açısından hava kalitesi %74 oranında iyi, Dicle nehrinin hava kalitesini olumlu olarak %69 oranında etkilediği, %71 oranında ağaçların hava kalitesini iyileştirdiği, %72 oranında rüzgarın alanda etkili olduğu, bitki çeşitliliğinin %54 oranda fazla olması, doğal bitki türlerinin alandaki varlığı %45 oranda fazla olduğu, ağaç yoğunluğunun %41 oranında etkili olmadığı belirlenmiştir. Tarihi ve kültürel peyzaj değeri olarak irdelendiğinde %75 oranında kent kimlik ögesi olduğu, %84 oranında tarihi ve kültürel özelliklere sahip olduğu, %85 oranında tarihi ve kültürel özellikleri dikkat çekici olduğu, %87 oranında tarihi ve kültürel değerleri nedeni ile alanın tercih edildiği, %78 oranında alanın peyzaj proje çalışması ile tarihi değeri artırılabilir ve mevcut peyzaj projesinin %45 oranında tarihi dokuyla uyumlu olmadığını ifade etmiştir. Son olarak sosyal değerine baktığımızda alanın %50 oranda yaşam kalitesini arttırdığı, %55 oranda sosyal iletişim fırsatları sağladığı ve %66 oranda tüm kent halkının kullanımına uygun olduğu belirlenmiştir.

Şekil 3. Anket sonuçlarının yüzde (%) dağılım durumu

Genel olarak değerlendirdiğimizde alanın tarihi ve kültürel peyzaj değeri ile ön plana çıktığı görülmektedir. Birçok medeniyetin izlerini taşıyan tarihi On Gözlü köprüünün varlığı ve kentin karakteristik yaşam şeklini deneyimlemeye imkan yaratan donatı elemanları tarihi ve kültürel peyzaj değerinin ilk sırada yer almasını sağlamaktadır. Bununla birlikte alanın estetik peyzaj değeri ikinci sırada bulunmaktadır. Su, köprü ve yeşil alanların birlikteliği hem özgün hem de hatırlanabilirlik duygusu yarattığı için oldukça estetik görünüm oluşturmaktadır. Akan suyun meydana getirdiği mikro iklim etkisi ve rüzgar ile yeşil alanların varlığı alanın ekolojik değerini üçüncü sırada önemli kılmıştır. Sosyal değer ve ekonomik değer de yine önem sırasına göre değerlendirilmiştir.

Çalışmada Kolmogorov-Smirnov testi (one sample K-S) kullanılarak verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Verilerin %95 güven düzeyinde normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$) (Tablo 3).

Tablo 3. Normal dağılım analizi

Parametreler	Test of Normality			Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	Std. Error	Statistic	df	Sig	
Mean	3.484	0.050				
Skewness	0.106	0.198	0.086	150	0.00	
Kurtosis	-0.547	0.394				

Temel bileşenler analizi ile peyzaj değerini belirlemede en etkili bileşenlerin bulunduğu bir sonraki aşamada faktör analizi gerçekleştirilerek 6 bileşen bulunmuştur (Tablo 4). Analizde varyans toplamında ilk faktörün ortaya çıkmasında % 27,2'lik oranla “temiz-bakımlı, peyzaj düzenlemesi tarihi dokuya uyumlu, rekreatif, ulaşılabilir, peyzaj düzenlemesi yeterli, günün farklı saatlerinde kullanıma uygun, dört mevsim kullanıma uygun, donatılar yeterli, beğeni, güvenli ve ağaçların yoğunluğu” parametreleri ile oluşurken ikinci faktörün meydana gelmesinde % 8,5' oranla “sosyal iletişim fırsatları sağlama, bitki çeşitliliği, tüm kent halk kullanımına uygun, doğal bitki türlerin varlığı, ağaçların hava kalitesini artırması, yaşam kalitesini artırma ve huzurlu-dinlendirici” parametreleri öne çıkmıştır. Toplam varyansın % 5,8'lik kısmını ifade eden üçüncü sıradaki faktör "tarihi ve kültürel değerleri nedeni ile tercih, tarihi ve kültürel özelliklere sahip, tarihi ve kültürel özellikleri dikkat çekici, kent kimlik ögesi ve peyzaj proje çalışması ile tarihi değeri artar”, dördüncü faktör grubu ise % 5,2'lik oran ile "güzel, konforlu, etkileyici, hatırlanabilir ve özgün" parametrelerini, beşinci faktör ise % 4,1'lik oranla "hava kalitesi iyi, Dicle nehri hava kalitesine etkili ve rüzgar etkili" ve altıncı faktör % 3,8'lik oranla "istihdam yaratma ve ekonomik katkı sağlama" parametresi etkisi altında olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak 33 parametre ile sorgulanan faktör analiziyle elde edilen 6 faktör grubu peyzaj değerini belirleyecek olan varyansın toplamda %54,8 ine karşılık gelmiştir.

Tablo 4. Faktör analizi

Parametreler	1	2	3	4	5	6	Ortak Varyans
Temiz-Bakımlı	,669	,041	,025	,0279	,211	,136	,591
Peyzaj düzenlemesi tarihi dokuya uyumlu	,660	,163	,174	-,279	-,062	-,006	,497
Rekreatif	,642	,282	,006	,140	,59	,003	,515
Ulaşılabilir	,634	-,073	,152	-,131	,038	-,043	,451
Peyzaj düzenlemesi yeterli	,625	,328	0,206	,074	,085	,007	,553
Günün farklı saatlerinde kullanıma uygun	,612	,304	,141	,010	,092	,143	,516
Dört mevsim kullanıma uygun	,584	,354	-,100	,153	,054	-,058	,507
Donatılar yeterli	,576	,086	,099	,363	,209	,016	,524
Beğeni	,529	-,117	-,005	,472	,291	,017	,602
Güvenli	,525	,156	,170	,223	,204	,065	,425
Ağaçların yoğunluğu	,472	,421	-,084	,221	,087	,215	,510
Sosyal iletişim fırsatları sağlama	,294	,627	,072	,180	,213	-,019	,563
Bitki çeşitliliği	,229	,602	,204	-,168	,134	,189	,538
Tüm kent halk kullanımına uygun	,147	,594	,326	,204	,038	-,050	,526
Doğal bitki türlerin varlığı	,163	,535	,044	,052	,099	,113	,340
Ağaçların hava kalitesini artırması	,110	,515	,098	,053	,283	,021	,370
Yaşam kalitesini artırma	,438	,507	,188	,240	-,045	-,011	,545
Huzurlu-Dinlendirici	,358	,387	,255	,207	,329	-,101	,504
Tarihi ve kültürel değerleri nedeni ile tercih	,052	,245	,792	,139	,071	,092	,723
Tarihi ve kültürel özelliklere sahip	,044	,126	,755	,197	,167	-,047	,658
Tarihi ve kültürel özellikleri dikkat çekici	,100	,125	,718	,095	,052	,102	,564
Kent kimlik ögesi	,283	,247	,511	,322	,091	-,236	,570
Peyzaj proje çalışması ile tarihi değeri artar	-,059	-,196	,451	-,112	,396	,185	,449
Güzel	,227	-,004	,203	,691	-,078	-,048	,578
Konforlu	,396	,068	-,035	,650	,239	,025	,642
Etkileyici	,172	,211	,277	,591	,072	-,063	,509
Hatırlanabilir	-,201	,408	,091	,572	-,020	,326	,650
Özgün	-,085	,457	,299	,525	-,027	,197	,620
Hava kalitesi iyi	,191	,167	,065	,094	,794	-,116	,722
Dicle nehri hava kalitesine etkili	,205	,243	,059	,076	,672	,001	,562
Rüzgar etkili	,026	,232	,318	,011	,585	,182	,531
İstihdam yaratma	-,006	,093	,024	144	-,143	,757	,623
Ekonomik katkı sağlama	,240	,116	,112	-,128	,283	,700	,670
Varyans (%)	27,4	8,5	5,8	5,2	4,1	3,8	54,8

Araştırma kapsamında kullanılan 33 parametrenin kendi aralarındaki ilişkiler, pearson korelasyon katsayıları %99 önem düzeyinde hesaplanarak korelasyon analiziyle belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen en yüksek korelasyon “Özgün” ve “Hatırlanabilir” arasında $r=0.704$ ($p<0.01$) bulunmuştur. Aynı şekilde “Tarihi ve kültürel özelliklere sahip” ve “Tarihi ve kültürel değerleri nedeni ile tercih” $r=0.660$, ($p<0.01$), “Güzel” ve “Etkili” arasında 0.604 , ($p<0.01$) arasında yüksek ilişki oldu belirlenmiştir. Ayrıca “Tarihi ve kültürel özellikleri dikkat çekici” ve

2. Tartışma ve Sonuç

Kıyıları sahip oldukları doğal kaynaklar ve yaşam alanı olarak seçilmeleri nedenleri ile tarihi ve kültürel değerleri barındıran alanlardır. Bu bağlamda çalışma Dicle nehri tarihi On Gözlü köprü ve yakın çevresinin sahip olduğu değerleri konu almış, her bir değer ayrı ayrı irdelenmiştir.

İlk medeniyetlerin yerleşim yeri olarak tercih ettiği nehir kıyıları zaman içerisinde insan etkisiyle şekillenmiş ve değişime uğramıştır. Suyun yoğun etkisinin görüldüğü bu alanlar sahip oldukları iklimsel özellikler, yeşil dokular ve rekreasyonel olanaklar ile insanların en çok tercih ettiği alanlar olmuştur. Yoğun talep ve kullanımlarla kıyılarda gerçekleştirilen projeler her geçen gün talep görmekte ve artmaktadır. Mevcut kıyı kullanımlarının olduğu alanlarda ise iyileştirme ve yenileme çalışmaları da önem kazanan diğer çalışmalar arasında bulunmaktadır (Güneroğlu, 2017b; Yılmaz ve Aşur, 2019). Çalışma alanının da hem iyileştirme hem de yenileme çalışmaları yapılmıştır. Köprüdeki restorasyon çalışmaları, köprü'nün tamamen taşıt trafiğine kapatılması, köprü yakın çevresinde gerçekleştirilen onarımlar ve peyzaj projesi ile birlikte bu kıyısal alan halkın kullanımına sunulmuştur.

Kıyılarda mikro iklim oluşumları kıyı kullanım tercihlerinde oldukça etkili bir parametredir. Özellikle sıcak iklim bölgelerinde bulunan su kıyıları sahip oldukları iklimsel özelliklerle insanlar için biyoklimatik konfor sağlamaktadır. Havanın ve iklimin insan psikolojisine ve davranışlarına etkileri pozitif yönlüdür. Özellikle temiz hava, ideal sıcaklık insanların memnuniyetini artırırken, sağlıklı ve dinamik bir ruh hali oluşturur. Çalışmanın ekolojik değeri ile ilgili bölümünde alanın hava kalitesinin iyi olmasında nehrin, ağaçların ve rüzgarın varlığının belirgin farklılıklarda etkili olduğu kullanıcılar tarafından değerlendirilmiştir. Durgun sudan ziyade akan suyun havayı serinletme etkisinin fazla olduğu ve suyun bulunduğu alanlarda insanların psikolojik olarak daha iyi hissettiği birçok çalışmada da vurgulanmaktadır (Çetin, 2016; Sun vd., 2017; Manteghi vd., 2019).

Su, bulunduğu kentlerin oluşumu ve kültürel yapısının meydana gelmesinde önemli bir öğedir. Kıyı ve kent ilişkisi geçmişten günümüze kentlerde bir simge oluşturmuştur ve su, kentlerin kimlik ögesi durumuna gelmiştir (Koçan, 2021). Bu bakımdan çalışma alanı da benzer özellikler sergilemektedir. Alanın tarihi ve kültürel değeri ile ilgili yapılan bölümde kullanıcılar alanın kent kimlik ögesi olduğunu, tarihi ve kültürel değerleri barındırdığını ve bu değerlerin dikkat çektiğini vurgulamıştır. Ayrıca alandaki mevcut peyzaj projesinin az da olsa tarihi dokuyla uyumlu olduğunu ve alanın yeni bir peyzaj proje çalışması ile daha da iyi bir duruma getirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Tarihi bir kent olan Diyarbakır'ın özgün bir mimari ögesi olan On Gözlü köprü kentin önemli kültürel peyzaj bileşenleri arasındadır. Miras değeri taşıyan kıyı alanlarının koruma kullanma dengesi dikkate alınarak yeniden değerlendirilmesi gereklidir (Sağlık vd., 2020). Dolayısıyla tarihi değeri ile ön planda olan kıyı alanlarının korunması ve gelecek nesillere ulaştırılabilmesi yasal ve yönetsel politikalarla desteklenmektedir (Khakzad vd., 2015).

Suyun kıyılardaki varlığı rekreasyonel çeşitlilik sunarken, insanların ruhsal ve fiziksel anlamda yenilenmesine de katkı sağlamaktadır. Çevre ve su kalitesi, iklimsel özellikleri kıyıları psikolojik onarıcı etkilere sahip alanlar haline getirir. Özellikle insanların su yakınında olma isteği kıyıları en çok tercih edilen ve sosyal yaşamın vazgeçilmez mekanları haline getirmiştir. Çalışmada seçilen On Gözlü köprü yakın çevresinin Diyarbakır kent halkının kullanımına uygun olduğu, kentlilerin yaşam kalitesinin artırarak sosyalleşme olanakları sunduğu belirlenmiştir. Bu anlamda bulunan sonuçlar literatürde yapılan çalışmalarla benzer özellikler göstermektedir (Hipp ve Ogunseit, 2011; Wyles vd., 2016).

Kıyıların en önemli fonksiyonlarından biri ticari faaliyetlerdir. Manzara izleme, oturma ve yemek yeme kıyıların vazgeçilmez etkinlik birlikteliklerindedir (Dikçınar Sel, 2018). Etkinlikler sağlanması için kıyılarda peyzaj çalışmaları gerçekleştirilir ve hizmet birimleri oluşturulur. Dicle kıyısında bulunan çalışma alanında da kente istihdam kazandıran ve ekonomik kazanç sağlayan alanlar bulunmaktadır. Alanda bulunan tarihi ve kültürel doku sadece kentlilerin değil yerli ve yabancı turistlerin de önemli uğrak noktalarında yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde alanın ekonomik açıdan kente katkıları göz ardı edilemez.

Kıyılarda gerçekleştirilen peyzaj tasarımları, proje alanındaki insanların sosyal, kültürel, ekonomik yapıları ile birlikte beklentilerine uygun olarak alanın kaynakları doğrultusunda gerçekleştirilir. Özellikle seçilen donatılar buldukları alanın ergonomisine, amacına uyumlu olmalı ve yörenin karakterini yansıtmalıdır (Yeşil ve Beyli, 2018). Bu bağlamda çalışma alanında bulunan sedir ve dōşeklerden oluşan donatılar yörenin karakterini yansıtmaktadır. Yöresel kimlik açısından oldukça uyumlu donatılar kullanılmasına rağmen donatıların bakımsız ve yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışma alanının konforlu, güvenli, huzurlu olduğu ve kullanıcılar tarafından beğenildiği tespit edilmiştir. Ayrıca estetik açıdan alanın peyzaj değeri yüksek yüzdelere etkili olarak belirlenmiştir. Tarihi doku ve Dicle nehrinin varlığı alana özgün bir karakter kazandırarak hatırlanabilirliğini arttırmaktadır.

Kıyılar eğlenme, dinlenme ve spor amaçlı rekreasyonel kullanımlarla ön plandadır. Kullanıcıların günün 24 saat kullanımına olanak sağlayan kıyılar halkın her kesimine ve farklı yaş gruplarına hitap etmektedir. Oturma, dinlenme, yürüyüş yapma, izleme ve fotoğraf çekme gibi pasif aktivitelerin yanı sıra farklı spor dallarının yapılmasını kapsayan aktif faaliyetler de kıyı alanlarının kullanımını artırmaktadır (İnan, 2005). Rekreatif açıdan değerlendirildiğinde, çalışma alanının günün farklı saatlerinde kullanıma uygun olduğu, buna rağmen dört mevsim kullanıma uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İklimsel özellikler dış mekan kullanımını sınırlayıcı faktörlerden biridir (Toy ve Yılmaz, 2009). Diyarbakır kentinde sert karasal iklim şartları kış aylarında dış mekan kullanımına sınırlama getirmektedir. Çalışma alanının dört mevsim kullanıma uygun olmamasının en önemli nedenlerinden biri iklim etkisidir. Alan içinde kapalı ve yarı kapalı donatıların olmaması da mevsimsel kullanım tercihlerinde etkili olmuştur. Ayrıca yaz mevsiminde ışık ve sıcaklık etkilerini azaltmak için değerlendirilebilecek olan donatıların yanı sıra alanda ağaç dikim çalışmaları da yapılmalıdır. Ağaçların buldukları mekanlarda termal konfor sağladığı düşünüldüğünde (Yılmaz vd., 2019) çalışma alanı için ağaç dikim çalışmalarının yapılması gerekliliği ağaç yoğunluğunun az olduğunun belirlenmesi ile desteklenmiştir.

Sonuç olarak, geçmişten günümüze kıyılar estetik, ekonomik, ekolojik, sosyal ve kültürel değerleri ile insanlar için her zaman önemli alanlar olmuşlardır. Sahip oldukları değerlerle refah göstergesi olarak insanların sürekli ilgi odağı konumundadırlar. On Gözlü köprü ve yakın çevresi hem kentliler hem de yerli ve yabancı turistler için peyzaj değeri yüksek bir alandır. Alan kullanıcılarına iklimsel açıdan serin bir ortam sunduğu için ekolojik değeri ile tercih edilebilirliği de oldukça ön plandadır. Alanda yapılan rehabilite ve peyzaj çalışmalarının belirli bir oranda etkili olduğu, fakat donatıların yetersiz ve bakımsız olması, gelecekte alanda yapılacak çalışmalarda bu elemanların tekrar ele alınması gerekliliği konusunu gündeme getirmektedir. Ayrıca rekreatif açıdan yetersiz görülen alanda alternatif etkinlik alanları tasarlanmalı ve alanın daha işlevli olması sağlanmalıdır. Her mevsim kullanımın sağlanması açısından kapalı ve yarı kapalı birimlerin tasarlanmasıyla alan kullanımı tüm yıl boyunca etkin hale getirilmelidir. Ekonomik açıdan kent halkına katkı sağladığı düşünüldüğünde alanın sürekliliği kentliler için oldukça önemlidir. Tüm bu başlıklar dikkate alınarak yapılacak peyzaj çalışmaları ile hem kent imajı hem de peyzaj değeri daha etkili bir şekilde sağlanmış olacaktır.

Kaynaklar

1. **Acar, H., Eroğlu, E., Acar, C. (2013).** Landscape values of rocky habitats in urban and semi-urban context of Turkey: A study of Tokat city. *Journal of Food, Agriculture and Environment*, 11(2), 1200-1211.
2. **Aşur, F. (2017).** Van kenti yakın çevresi kıyı alanı örneğinde sulak alanlar ve görsel peyzaj kalite değerlendirmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(4), 506-515.
3. **Aytaş, İ., Uzun, S. (2015).** Düzce kent merkezindeki yaya alanlarının görsel peyzaj kalitesinin belirlenmesi. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 65(1), 11-29.
4. **Bogenç, Ç., Bekci, B. (2020).** Artvin Borçka ilçesi peyzaj değerleri ve turizm etkileşimi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 171-181.
5. **Brown, G., Brabyn, L. (2012).** The extrapolation of social landscape values to a national level in New Zealand using landscape character classification, *Applied Geography*, 35, 84-94.
6. **Brown, G. (2006).** Mapping and scape values and development preferences: a method for tourism and residential development planning, *International Journal of Tourism Research*, 8, 101-113.
7. **Ceylan, M. A. (2011).** Gediz havzasında tarihi köprüler ve fonksiyonel özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(25), 103-132.
8. **Chen, Z., Zhao, L., Meng, Q., Wang, C., Zhai, Y., Wang, F. (2009).** Field measurements on microclimate in residential community in Guangzhou, China. *Frontiers of Architecture and Civil Engineering in China*, 3(4), 462.
9. **Coutts, A. M., Tapper, N. J., Beringer, J., Loughnan, M., Demuzere, M. (2013).** Watering our cities: the capacity for water sensitive urban design to support urban cooling and improve human thermal comfort in the Australian context. *Progress in Physical Geography*, 37(1), 2-28.
10. **Çetin, M. (2016).** Peyzaj planlamada biyoklimatik konfor alanların belirlenmesi: Cide kıyı şeridi örneği, *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(9): 800-804.
11. **Çatalbaş, F. (2012).** Suriçi bölgesi kentsel dönüşüm projesi ve Diyarbakır turizmine katkısı. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 47-65.
12. **Dikçınar Sel, B. (2018).** İstanbul kıyılarında farklı toplumsal yapılar ve kıyı ilişkileri. *Megaron*, 13(3).
13. **Düzenli, T., Mumcu, S., Özbilen, A. (2019).** Mekân örgütlenmesi bağlamında su ögesi kullanımları. *Journal of International Social Research*, 12(64), 304-310.

14. **Erdem, M., Yıldırım, B. (2014).** An interdisciplinary design approach: designing Dicle valley with locally based landscape strategies. *Spaces & Flows: An International Journal of Urban & Extra Urban Studies*, 4(1).
15. **Garrett, J. K., White, M. P., Huang, J., Ng, S., Hui, Z., Leung, C., Tse, L. A., Fung, F., Elliott, L. R., Depledge, M. H., Wong, M. C. (2019).** Urban blue space and health and wellbeing in Hong Kong: results from a survey of older adults. *Health & Place*, 55, 100-110.
16. **Gómez-Sal, A., Belmontes, J. A., Nicolau, J. M. (2003).** Assessing landscape values: a proposal for a multidimensional conceptual model. *Ecological Modelling*, 168(3), 319-341.
17. **Güleç, S., Kaya, L. G., Dönmez, Ş., Çetinkale, S. G., Koçan, N. (2007).** Mugada kıyı alanı peyzaj düzenlemesi üzerine bir çalışma. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 9(12), 1-10.
18. **Gültürk, P., Şişman, E. E. (2015).** Tekirdağ kent merkezi kıyı şeridinin görsel peyzaj kalitesi yönünden değerlendirilmesi ve mekan tercihinin etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 81-89.
19. **Güneroğlu, N., Acar, C. (2016).** Çay (*Camellia sinensis*) alanlarının peyzaj değeri, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17(1), 38-51.
20. **Güneroğlu, N. (2017a).** Landscape value of urban coastal zones, In *Current Researches in Geography* Ed. Arslan, H., İçbay, M.A., Stoychev, K., E-BWN, 196-203.
21. **Güneroğlu, N. (2017b).** Akarsu rehabilitasyonunun peyzaj kalitesi üzerindeki etkileri, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18(1), 10-20.
22. **Güneroğlu, N., Bekar, M. (2019).** Enhancing environmental quality of cities using landscape transformation projects, *Pol. J. Environ. Stud.* 28(6), 1-13.
23. **Gupta, N., Mathew, A., Khandelwal, S. (2019).** Analysis of cooling effect of water bodies on land surface temperature in nearby region: a case study of Ahmedabad and Chandigarh cities in India. *The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Science*, 22(1), 81-93.
24. **Halifeoğlu, F.M., Dalkılıç, N., Sert, H., Halifeoğlu, Z. (2009).** Diyarbakır, Dicle (On Gözlü) Köprüsü'nün Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerinin Yapımı, *Uluslararası Katılımlı Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-2*, 649-666, 15-17 Ekim 2009, Diyarbakır, Türkiye.
25. **Halifeoğlu, F.M., Topral, Z.F., Kavak, O. (2011).** Tarihi Diyarbakır Köprülerinin Mimari, Hidrolojik ve Jeolojik Açından Değerlendirilmesi, *II. Su Yapıları Sempozyumu*, 25-42, 16-18 Eylül 2011, Diyarbakır, Türkiye.
26. **Hipp, J. A., Ogunseitan, O. A. (2011).** Effect of environmental conditions on perceived psychological restorativeness of coastal parks. *Journal of Environmental Psychology*, 31(4), 421-429.
27. **İnan, S. (2005).** Boğaziçi Kıyı Alanlarının Rekreasyonel Açından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 80s.
28. **Jim, C. Y., Chen, W. Y. (2009).** Value of scenic views: hedonic assessment of private housing in Hong Kong. *Landscape and Urban Planning*, 91(4), 226-234.
29. **Kahveci, H., Acar, C., Hergül, Ö. C. (2018).** Doğu Karadeniz kıyı alanlarında yetişen perennial (çok yıllık otsu) bitkilerin peyzaj mimarlığı açısından değerlendirilmesi, *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4568-4579.
30. **Khakzad, S., Pieters, M., Van Balen, K. (2015).** Coastal cultural heritage: a resource to be included in integrated coastal zone management. *Ocean & Coastal Management*, 118, 110-128.
31. **Kızıl, S., Ertekin, A. S. (2003).** Diyarbakır ve Çevresinde Yayılış Gösteren Bazı Tıbbi Bitkiler. *Türkiye 5. Tarla Bitkileri Kongresi*, 13-17 Ekim 2003, Diyarbakır, Türkiye.
32. **Koç, C., Kejanlı, T. (2018).** Geçmişten günümüze Diyarbakır'da su yapılarının gelişimi, *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 9(2), 983-998.
33. **Koçan, N. (2021).** Kıyı peyzaj tasarımlarının önemi ve Kurucaşile (Bartın) limanı için öneriler. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 305-314.
34. **Lindenmayer D.B., Fischer, J. (2006).** Habitat Fragmentation and Landscape Change: An Ecological and Conservation Synthesis. Island Press, Washington, USA, 352 s.
35. **Manteghi, G., Shukri, S. M., Lamit, H. (2019).** Street geometry and river width as design factors to improve thermal comfort in Melaka City. *Journal of Advanced Research in Fluid Mechanics and Thermal Sciences*, 58(1), 15-22.
36. **Muratoğlu, G. (2010).** Peyzaj Mimarlığında Su Kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilimdalı, Ankara, 134s.

37. **Müderrişoğlu, H., Eroğlu, E. (2006).** Bazı ibreli ağaçların kar yükü altında görsel algılanmasındaki farklılıklar. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 7(1), 136-146.
38. **Oğraş, S. (2019).** Dicle Nehri'nin taşkın analizinin HEC-RAS programı ile yapılması. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 10(3), 1087-1098.
39. **Önen, M. (2007).** Kentsel Kıyı Mekanı Olarak Akarsuların Rekreatif Kullanım Potansiyelinin İrdelenmesi: Eskişehir Porsuk Çayı ve İstanbul Kurbağalıdere Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul, 226s.
40. **Özhancı, E., Yılmaz, H. (2013).** Değişik peyzaj karakterleri barındıran dağların, foto safari amaçlı görsel peyzaj analizi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 83-89.
41. **Raymond, C. M., Brown, G. (2011).** Assessing spatial associations between perceptions of landscape value and climate change risk for use in climate change planning. *Climatic Change*, 104(3), 653-678.
42. **Rolston, H., Coufal, J. (1991).** A forest ethic and multivalued forest management. *Forest* 80(4):35-40.
43. **Sağlık, A., Kelkit, A., Sağlık, E., Temiz M. (2020).** Tarihi alanlarda sürdürülebilir sonuçlar için peyzaj tasarımı: Çanakkale Anadolu Hamidiye tabyası. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 2(2), 71-82.
44. **Solecka, I. (2019).** The use of landscape value assessment in spatial planning and sustainable land management — a review. *Landscape Research*, 44(8), 966-981.
45. **Sun, S., Xu, X., Lao, Z., Liu, W., Li, Z., García, E. H., he, L., Zhu, J. (2017).** Evaluating the impact of urban green space and landscape design parameters on thermal comfort in hot summer by numerical simulation. *Building and Environment*, 123, 277-288.
46. **Toy, S., Yılmaz, S. (2009).** Peyzaj Tasarımında Biyoklimatik Konfor ve Yaşam Mekanları İçin Önemi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 133-139.
47. **URL-1 (2021)** <https://www.nufusu.com/il/diyarbakir-nufusu> (17.05.2021)
48. **White, M., Smith, A., Humphries, K., Pahl, S., Snelling, D., Depledge, M. (2010).** Blue space: The importance of water for preference, affect, and restorativeness ratings of natural and built scenes. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 482-493.
49. **Wyles, K. J., Pahl, S., Thomas, K., Thompson, R. C. (2016).** Factors that can undermine the psychological benefits of coastal environments: exploring the effect of tidal state, presence, and type of litter. *Environment and Behavior*, 48(9), 1095-1126.
50. **Varol, M., Şen, B. (2012).** Assessment of nutrient and heavy metal contamination in surface water and sediments of the upper Tigris river, Turkey. *Catena*, 92, 1-10.
51. **Varol, M., Gökot, B., Bekleyen, A., Şen, B. (2012).** Water quality assessment and apportionment of pollution sources of Tigris River (Turkey) using multivariate statistical techniques - a case study, *River Research and Applications*, 28, 1428-1438.
52. **Völker, S., Kistemann, T. (2011).** The impact of blue space on human health and well-being—Salutogenetic health effects of inland surface waters: a review. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 214(6), 449-460.
53. **Vural, H., Yılmaz, S. (2018).** İlköğretim okul bahçesi peyzaj uygulamalarının eğitim öğretim ve öğrencilere katkıları. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 247-256.
54. **Yeşil, M., Beyli, K. N. (2018).** Ordu kenti kıyı parkları donatı elemanlarının ergonomi açısından incelenmesi *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(2), 215-229.
55. **Yılmaz, T., Zirhhoğlu, B., Olgun, R. (2012).** Üniversite yerleşke alanlarında su kullanımlarının incelenmesi: Akdeniz üniversitesi örneği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(7).
56. **Yılmaz, B., Aşur, F. (2019).** Sürdürülebilir kıyı turizmi ve rekreasyonel kullanımda peyzaj tasarımı önerisi: Van gölü kıyısından bir örnek. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kış Ek:1 Özel Sayı, 275-290.
57. **Yılmaz, S., Irmak, M. A., Mutlu, E., Yılmaz, H. (2019).** Soğuk İklim Bölgelerinde Bitki Topluluklarının Sıcaklık Etkileri: Erzurum Ata Botanik Bahçesi. *Academic Platform Journal of Engineering and Science*, 7(3), 430-435.